

Agata NIJANDER-DUDZIŃSKA

Uniwersytet Rzeszowski

anijander@gmail.com

KULTURA POLITYCZNA ELIT W MIASTACH PARTNERSKICH POGRANICZA POLSKI, SŁOWACJI, WĘGIER I UKRAINY

KONCEPCJA BADAŃ

ABSTRACT

The Influence of the Twinning on the Political Culture of Urban Elites on Borderland of Poland, Slovakia, Hungary and Ukraine (research concept)

Urban elite political culture can be understood as meanings, symbols and values which determine the types of political activities in the field of political power. It is shaped by many factors, among which worth mentioning are contemporary transnational relations. An interesting form of this relationship is a partnership of cities (twinning). The paper proposes the concept of the research on this factor's impact on the political culture of the elites in the partner cities of Central Europe, situated on the border of Poland, Slovakia, Hungary and Ukraine. Research is based on the Victor Turner concept of social field. Knowledge gained as a result of this research can help to understand and explain how political culture of local elites in this region evolve. Stress will be placed on continuity, autonomy, variety and affinities between different local political cultures. At the end current state of the relations between these political cultures will be described and evaluated to give also prognosis for the future cooperation between them.

Słowa kluczowe: kultura polityczna, elity miejskie, partnerstwo, miasto, pogranicze

Keywords: political culture, urban elite, partnership of cities, twinning, borderland

WSTĘP

Społeczeństwa Europy Środkowej i Wschodniej od dwudziestu pięciu lat podlegają procesowi intensywnej zmiany społecznej. Procesy konstytuujące te zmiany przebiegają na trzech poziomach społeczeństwa (makro, mezo i mikro) i na tych wszystkich trzech poziomach powinny być analizowane. Istotne znaczenie poziomu lokalnego (poziomu mezo)¹ wynika z faktu, że dokonują się na nim fundamentalne zmiany w dziedzinie więzi społecznych i kształtują się wzorce szerszego zaangażowania społecznego, politycznego i gospodarczego. Jak pisze Joanna Kurczewska, *w lokalnej przestrzeni społecznej podmioty indywidualne i zbiorowe, mimo wzrostu roli i znaczenia więzi aterytorialnych, są intensywnie obecne [...] Znaczenie społeczności lokalnej jako tej formy społecznej, w obrębie której wiele ważnego się „dzieje” [...] opiera się na ustaleniach nie tylko badań terenowych [...] co nie mniej ważne, wynika ono z teorii ponowoczesności, czyli teorii, w których wiele miejsca jej czołowi przedstawiciele (jak Z. Bauman i R. Robertson) poświęcają problematyce złożonych, a znaczących powiązań między procesami globalizacji a procesami lokalizacji (glokalizacji)*².

Wyniki badań terenowych dają podstawy, jak pisze Jacek Kurczewski, do przyjęcia założenia o istnieniu lokalnego różnicowania praktyk politycznych, czyli przyjętych wzorów, sposobów działania politycznego³. Pogłębienie wiedzy o cechach i uwarunkowaniach owego różnicowania może przyczynić się do lepszego zrozumienia procesów zmian społecznych zachodzących w Polsce i innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

Transformacja społeczno-ustrojowa społeczeństw Europy otworzyła przed miastami z tej części kontynentu nowe możliwości działania, w tym współpracy z ośrodkami za-

¹ J. Kurczewska, *Europeizacja społeczności lokalnych jako problem badawczy*, [w:] *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, red. taż, Warszawa 2004, s. 38-39. Znaczenie badań lokalnych podkreśla także, choć z innej perspektywy, Barbara Lewenstein, która pisze: *Badania i analizy procesów zachodzących w społeczeństwach postkomunistycznych w ostatnim dwudziestolecu ukazały szczególne znaczenie i potrzebę badań na szczeblu lokalnym [...]. Autorka zauważa, że obecnie władza w wymiarze makrospołecznym doświadcza głębokiego kryzysu, którego wynikiem jest ponowne zwrócenie uwagi na społeczności lokalne. Stwierdza: zarówno wtedy, gdy rozważa się kryzys w kategoriach ekonomicznych [...], jak i wtedy, gdy mowa jest o kryzysie w kategoriach politycznych, wskazując przede wszystkim na deficyty w obszarze procesów demokratyzacji, bardzo wyraźnie rozważana jest community based solution, czyli orientacja na lokalne sposoby rozwiązywanie problemów społecznych. Uważa się, że przeciwwagą dla powyższych zjawisk mogą się stać silne i zintegrowane społeczności lokalne, wyposażone w odpowiednie środki i władzę. W obu też przypadkach oczekuje się decentralizacji struktur władzy państwowej, tak by uczynić je całościami autonomicznymi i samowystarczalnymi [...]* – B. Lewenstein, *Miedzy rządzeniem a współrządzeniem. Obywatelskie modele rozwoju społeczności lokalnej*, [w:] *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, red. taż, J. Schindler, R. Skrzypiec, Warszawa 2010, s. 21-24.

² J. Kurczewska, *Europeizacja...*, s. 27-28.

³ J. Kurczewski, *Wprowadzenie. Opis projektu badawczego i przegląd treści*, [w:] *Lokalne wzory kultury politycznej*, red. nauk. tenże, Warszawa 2007, s. 9, 11. Inspiracje i założenia niniejszej koncepcji zaczerpnięte zostały także z doświadczeń badaczy uczestniczących w prowadzonym przez Joannę Kurczewską w IFiS PAN ogólnopolskim seminarium „Lokalne, regionalne, krajowe i ponadnarodowe: cztery spojrzenia na zmianę społeczną i ład społeczny”.

granicznymi w ramach partnerstwa miast. Relacje te, ich uczestnicy, cele, formy i efekty mogą budzić zainteresowanie, tym bardziej że mają już dwudziestopięcioletnią historię.

Interesującą perspektywę badawczą otwiera przyjęcie kontekstu pogranicza. Pogranicze, jako obszar przenikania się różnych kultur, kontaktowania różnych grup, relacji, w jakie wchodzić ze sobą różne wizje rzeczywistości, może służyć jako *laboratorium do badania, testowania wielu podstawowych w socjologii pytań, tak o charakterze ogólnoteoretycznym, naukowo-badawczym, jak i praktycznym*⁴.

Zakres i specyfika tak nakreślonej tematyki, obejmującej zagadnienia polityczne, społeczne i kulturowe, sprawia, że uzasadnione jest przyjęcie interdyscyplinarnej perspektywy badawczej. W badaniach powinny zostać wykorzystane założenia teoretyczne i metodologiczne socjologii, politologii i antropologii, a także stosunków międzynarodowych i nauki o administracji.

Przedstawione wyżej założenia i refleksje stanowią inspirację do sporządzenia koncepcji badań kultur politycznych elit w miastach partnerskich pogranicza Polski, Słowacji, Węgier i Ukrainy. Podstawę do konstruowania koncepcji tworzą także wyniki badań funkcjonowania władz miejskich Rzeszowa w latach 1990-2002⁵, ogólne dane o współpracy partnerskiej Rzeszowa i Sanoka uzyskane w wyniku wstępnego przeglądu dokumentów urzędowych i artykułów prasowych oraz dane uzyskane w wyniku badań prowadzonych w Sanoku w ramach projektu badawczego „«Prawodawcy» i «tłumacze»». Europeizacja interpretacji polskich granic i pogranicz w ideologiach i praktykach społecznych elit lokalnych na wschodnim i południowym pograniczu III RP po akcesji do Unii Europejskiej”, realizowanego w IFiS PAN w latach 2007-2009⁶.

Przedstawiona w tym artykule koncepcja badań zawiera: wyjaśnienia podstawowych pojęć, takich jak kultura polityczna i elity miejskie, określenie założeń teoretycznych analizy, sformułowanie ogólnych, głównych problemów i pytań badawczych oraz wskazanie kryteriów wyboru miast, w których zostaną przeprowadzone badania.

INSTYTUCJA PARTNERSTWA MIAST – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Partnerstwo miast to instytucja o bogatej tradycji, której głównym celem jest wymiana kulturalna, gospodarcza i informacyjna między mieszkańcami miast leżących w róż-

⁴ A. Sadowski, *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pograniczna*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2008, t. 14, nr spec.: *Polskie granice i pogranicza: nowe problemy i interpretacje*, s. 28.

⁵ Wyniki badań funkcjonowania władz miejskich Rzeszowa, przeprowadzonych w latach 2002-2007, stanowiących podstawę rozprawy doktorskiej autorki, A. Nijander-Dudzińska, *Mechanizmy funkcjonowania władz miejskich Rzeszowa w okresie transformacji. Analiza socjologiczno-politologiczna*, praca doktorska pod kierunkiem prof. dr. hab. M. Malikowskiego, Uniwersytet Rzeszowski 2007.

⁶ Projekt Badawczy KBN 2H02E02023 „«Prawodawcy» i «tłumacze»». Europeizacja interpretacji polskich granic i pogranicz w ideologiach i praktykach społecznych elit lokalnych na wschodnim i południowym pograniczu III RP po akcesji do Unii Europejskiej”, realizowany pod kierunkiem Hanny Bojar w IFiS PAN w latach 2007-2009.

nych krajach. Ruch partnerstwa miast rozwinął się w Europie po II wojnie światowej, w oparciu o ideę odbudowy albo rozbudzenia współpracy pomiędzy mieszkańcami różnych części podzielonego przez wojnę kontynentu.

W 1947 r. została podpisana pierwsza formalna umowa partnerska między niemieckim miastem Ludwigsburg a francuskim Montbéliard. W 1951 r. w Genewie powołano Radę Gmin Europejskich, od 1984 r. funkcjonującą pod nazwą Rada Gmin i Regionów Europy (Council of European Municipalities and Regions, CEMR). Jednym z jej priorytetów jest promocja współpracy partnerskiej miast, rozumianej jako ważny środek służący zbliżeniu obywateli Europy ponad granicami państwowymi. Do dziś Rada wspiera partnerstwo oraz współpracuje z różnymi instytucjami Unii Europejskiej w celu uzyskania wsparcia politycznego i finansowego dla współpracy partnerskiej⁷.

W miastach Europy Zachodniej ruch partnerstwa zaczął rozwijać się dynamicznie w latach 50. Działo się to równolegle z procesem jednoczenia tej części Europy. Z czasem ruch był stopniowo włączany w szerszy kontekst integracji europejskiej, co znalazło wyraz np. w programach finansowania przez Unię Europejską projektów związanych ze wspieraniem partnerstwa miast. W latach 80., gdy do Wspólnoty Europejskiej dołączyły Grecja, Portugalia i Hiszpania, Parlament Europejski ustanowił Fundusz Komisji Europejskiej do promocji i opieki nad związkami bliźniaczymi, zawieranymi przez nowych członków. W 1989 r. Komisja Europejska stworzyła specjalny fundusz „Miasta i gminy bliźniacze” (Community Aid for Twinings, CAT), przeznaczony na wspieranie współpracy pomiędzy europejskimi gminami z obszaru UE i spoza niej⁸. W 2006 r. Parlament Europejski podjął decyzję o ustanowieniu programu „Europa dla Obywateli” na lata 2007-2013, w którego ramach przewidziano przeznaczenie przynajmniej 45% budżetu na projekty związane ze współpracą partnerską gmin i regionów⁹.

Współcześnie *związki pomiędzy gminami mają [...] w Europie bardzo zróżnicowany charakter – od bardzo spontanicznych kontaktów kulturalnych do ścisłego współdziałania w sposób zorganizowany i oparty na wiedzy specjalistycznej*¹⁰. Partnerstwo miast ewoluje w kierunku bardziej wyspecjalizowanych i zestandaryzowanych form współpracy, związanych ze wspólnym przygotowywaniem projektów, staraniem się o środki finansowe i ich prawidłowe wydatkowanie¹¹.

Miasta polskie po II wojnie światowej znalazły się po wschodniej stronie żelaznej kurtyny, zostały więc wyłączone z procesu partnerskiej współpracy. W krajach bloku wschodniego istniały kontakty „braterskie” między miastami, ale w zdecydowanej większości

⁷ *Miasta Europejskie jako Laboratorium Integracji*, oprac. M. Milanowska, B. Kosiński, [online] http://sen-meritum.pl/wp-content/uploads/2013/02/pub_twinning.pdf, 22 IV 2014.

⁸ K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy bliźniacze*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Związek Miast Polskich, XII 2003, s. 4, 8, 25, [online] [http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/590A9C48026F569CC125709E004A2D88/\\$file/Twinning_A5.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/590A9C48026F569CC125709E004A2D88/$file/Twinning_A5.pdf), 22 IV 2014.

⁹ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1904/2006/WE z 12 grudnia 2006 r., ustanawiająca program Europa dla Obywateli na rzecz promowania programu „Europa dla Obywateli” na lata 2007-2013, [online] http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29015_pl.htm, 22 IV 2014.

¹⁰ K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy...*, s. 4.

¹¹ *Tamże*, s. 6.

nie przynosiły one efektu, nie wykraczały poza deklaracje i nie prowadziły do rzeczywistej współpracy¹². *Po upadku systemu sowieckiego [...] okazało się, że z tych kontaktów nie przetrwały niemal żadne autentyczne i trwałe więzi między mieszkańcami*¹³. W tym okresie nawiązywano także kontakty partnerskie pomiędzy miastami zachodniej i wschodniej Europy, ale w krajach bloku wschodniego były one reglamentowane i kontrolowane przez władzę¹⁴. Dopiero transformacja systemowa w państwach Europy Środkowej i Wschodniej otworzyła szersze możliwości współpracy partnerskiej miast, rozwinęły się nowe jej formy, a kontakty między miastami partnerskimi uległy dynamizacji¹⁵.

Polskie samorządy, wśród których ponad 85% to miasta, utrzymują relacje partnerskie z pięćdziesięcioma trzema krajami świata. W ciągu ostatniego dwudziestopięciolecia polskie miasta zawarły najwięcej umów z partnerami europejskimi, choć nie jest to jedyny kierunek ich aktywności – wśród ich pozaeuropejskich partnerów znalazły się społeczności z USA, Izraela, Chin, Kanady i Meksyku. Najwięcej umów partnerskich podpisano z partnerami z państw sąsiadujących z Polską, a wśród nich – z Niemcami. Według badań Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych przeprowadzonych w 2004 r., kontakty partnerskie utrzymuje ponad 80% gmin przygranicznych, najwięcej z pogranicza południowego i zachodniego. Najwięcej umów z samorządami Ukrainy podpisały gminy z wschodniego pogranicza Polski¹⁶.

POJĘCIE KULTURY POLITYCZNEJ. MOŻLIWOŚĆ ZASTOSOWANIA GO WE WSPÓŁCZESNYCH BADANIACH ZACHOWAŃ POLITYCZNYCH NA POZIOMIE LOKALNYM

Kultura polityczna to jeden z klasycznych terminów socjologii polityki i politologii. Od momentu ukazania się prac *The Civic Culture* Gabriela A. Almonda i Sidneya Verby (1963) oraz *Comparative Politics. A Developmental Approach* Almonda i G. Bingham Powella (1966) kultura polityczna uzyskała status jednego z najważniejszych i najbardziej popularnych pojęć w empirycznych badaniach politycznych. Zaproponowana przez tych autorów definicja brzmi następująco: *Kultura polityczna jest wzorem indywidualnych postaw i orientacji wobec polityki występujących wśród członków systemu politycznego. Jest ona dziedziną subiektywną, leżącą u podstaw działań politycznych i nadającą im znaczenia. Takie indywidualne orientacje obejmują kilka składników: a) orientacje poznawcze, dokładne lub niedokładne, na temat przedmiotów i przekonań politycznych; b) orientacje uczuciowe, poczucie przywiązania, zaangażowania, odrzucenia w stosunku do przedmiotów politycznych; oraz c) orientacje oceniające, oceny i opinie na temat przed-*

¹² J. Szewczyk, *Zagraniczne związki partnerskie polskich samorządów miast, powiatów i województw*, „Prace Geograficzne” 2007, z. 117, s. 264.

¹³ K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy...*, s. 5.

¹⁴ *Tamże*.

¹⁵ J. Szewczyk, *Zagraniczne związki...*, s. 264; K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy...*, s. 5, 8.

¹⁶ J. Szewczyk, *Zagraniczne związki...*, s. 269.

*miotów politycznych, co zwykle zakłada zastosowanie standardów oceniających do przedmiotów i zdarzeń politycznych*¹⁷.

W ciągu kolejnych kilkudziesięciu lat takie pojmowanie kultury politycznej wykorzystywano głównie w ilościowych badaniach porównawczych. Utrwaliło się silne kojarzenie tego pojęcia z trwałością i legitymizacją systemu politycznego, kultura polityczna była definiowana jako *zespół norm, wartości i symboli, które pomagają w uprątwomocnieniu systemu władzy politycznej w danym społeczeństwie [...] Gdy kultura polityczna upada lub zostaje poddana w wątpliwość, następuje kryzys legitymizacji [...]*¹⁸. W związku z tym główny nurt badań nad kulturą polityczną ujmował ją jako makrozjawisko: *Kultura polityczna jest makrozjawiskiem. Tylko jeśli jest traktowana jako makrozjawisko, może wpływać realnie na makrozjawisko trwałości reżimu*¹⁹.

Pomimo niekwestionowanej popularności takiego podejścia teoretycznego ma ono także swoich krytyków. Można wyróżnić dwa zasadnicze kierunki tej krytyki. Jeden z nich dotyczył problemu jednokierunkowości relacji pomiędzy kulturą polityczną a zachowaniami politycznymi, drugi – kwestii homogeniczności kultury politycznej i funkcjonowania podkultur politycznych.

Przedstawiciele pierwszego kierunku krytyki podkreślali, że pojmowanie kultury politycznej koncentrujące się na wpływie postaw i wartości na zachowania polityczne jest niewystarczające – należy także uwzględnić w większym stopniu relację odwrotną: fakt, że postawy i wartości ludzi są kształtowane przez ich zachowania. Jak pisze Andrew Heywood, [...] *twierdzenie, że postawy polityczne i wartości kształtują zachowania, a nie na odwrót, jest niemożliwe do udowodnienia*²⁰.

Drugi nurt krytyki opierał się na zakwestionowaniu dominującego rozumienia kultury politycznej jako zjawiska homogenicznego. Politolodzy zazwyczaj stosowali to pojęcie w odniesieniu do całego społeczeństwa w ramach państwa narodowego. Krytycy takiego podejścia wskazywali, że kultury polityczne są wewnętrznie zróżnicowane i można w ich ramach wyróżnić podkultury polityczne, w oparciu o rozmaite kryteria. I tak np. Gary K. Bertsch i M. George Zaninovich wskazali w ramach jugosłowiańskiej kultury politycznej trzy odmienne regionalno-narodowościowe typy kultur politycznych, Robert Putnam pisał o kulturze politycznej elit²¹, Arend Lijphart podkreślał konieczność uwzględnienia elit politycznych, lokalnych środowisk opiniotwórczych, grup interesów, dziennikarzy i urzędników w badaniach kultury politycznej, zaś Dennis Kavanagh podkreślał brak uzasadnienia tezy o istnieniu jednej narodowej kultury politycznej²². Jerzy J. Wiatr stwierdził, że *o kulturze politycznej można mówić w odniesieniu*

¹⁷ J. J. Wiatr, *Socjologia polityki*, Warszawa 1999, s.190.

¹⁸ *Słownik socjologii i nauk społecznych*, red. G. Marshall, red. nauk. wyd. pol. M. Tabin, Warszawa 2006, s. 166.

¹⁹ D. Fuchs, *Paradygmat kultury politycznej*, [w:] *Zachowania polityczne*, red. R. J. Dalton, H.-D. Klingemann, red. nauk. wyd. pol. R. Markowski, przeł. A. Brzóska [i in.], Warszawa 2010, s. 207.

²⁰ A. Heywood, *Politologia*, przeł. B. Maliszewska [i in.], Warszawa 2011, s. 202.

²¹ J. J. Wiatr, *Socjologia...*, s. 88-89.

²² K. Przybyszewski, *Kultura publiczna. Refleksje wokół kondycji społeczeństwa i państwa polskiego*, Poznań 2013, s. 64, *Pisma Filozoficzne*, t. 134.

do społeczeństwa jako całości lub w odniesieniu do jego poszczególnych części składowych, uznał także, iż przy wyróżnianiu podkultur politycznych wskazane jest zastosowanie kryteriów terytorialno-narodowościowych oraz zwrócenie uwagi na istnienie kultur politycznych poszczególnych części systemu politycznego²³. Andrzej W. Jabłoński stwierdził, że kultura polityczna społeczeństwa najczęściej jest *wewnętrznie podzielona* [...] *klasowo, narodowościowo, etnicznie, regionalnie, religijnie, generacyjnie itp.*²⁴

Krytyka jednostronnego pojmowania kultury politycznej stanowi inspirację do poszukiwania i przyjęcia szerszego jej rozumienia, uwzględniającego czynniki i uwarunkowania kształtujące postawy, orientacje i wartości polityczne, zaś przyjęcie założenia o zróżnicowaniu kultur politycznych otwiera możliwość zastosowania tego pojęcia w badaniach elit miejskich. W tym celu proponuję wykorzystanie koncepcji pola społecznego (*social field*) Victora Turnera²⁵.

Zastosowanie antropologicznej koncepcji do badań zjawisk politycznych mieści się w ramach podejścia antropologii polityki. Na gruncie politologii został sformułowany postulat uzupełnienia tradycyjnego, „twardego” ujęcia polityki, rozumianego jako rywalizacja o władzę, bezpieczeństwo i dobra materialne, o nowe, „miękkie” spojrzenie. Według Bohdana Szklarskiego jest to konieczne, gdyż współcześnie polityka oraz jej główni aktorzy zmienili się: [...] *uzmysłowiliśmy sobie znaczenie kultury jako przedmiotu konfliktu politycznego oraz czynnika dającego siłę politycznym graczom. Tendencję tę można określić mianem postępującej dematerializacji polityki i jest ona jednym z głównych czynników zbliżających do siebie politologię i antropologię*²⁶. Nowe pojmowanie polityki wiąże się ze wzrostem zainteresowania kulturowymi determinantami sposobów funkcjonowania instytucji, procedur i zachowań politycznych.

W oparciu o koncepcję Turnera można przyjąć, że kultura polityczna elit miejskich to wartości, znaczenia i inne zasoby, które warunkują sposoby działania elit miejskich w miejskim polu władzy. Kluczowe znaczenie ma w tej definicji pojęcie miejskiego pola władzy jako pola społecznego²⁷. Turner określa pole społeczne jako całokształt stosunków między aktorami zorientowanymi na

²³ J. J. Wiatr, *Socjologia...*, s. 190.

²⁴ A. W. Jabłoński, *Kultura polityczna i jej przemiany*, [w:] *Studia z teorii polityki*, t. 2, red. tenże, L. Sobkowiak, Wrocław 1997, s. 178, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 2003.

²⁵ V. Turner, *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków 2005, *Cultura*.

²⁶ B. Szklarski, *W poszukiwaniu współczesnych powinowactw antropologii i polityki*, [w:] *Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce*, red. tenże, Warszawa 2008, s. 8.

²⁷ Omówienie pojęcia pola społecznego Turnera w zestawieniu z innymi pojęciami o zbliżonym (lub pozornie zbliżonym) znaczeniu, które można odnaleźć w pracach Pierre'a Bourdieu (pole społeczne), Zygmunta Baumana i Ulfa Hannerza (habitat), Floriana Znanieckiego i Pawła Rybickiego oraz George'a H. Meada (środowisko społeczne), Anthony'ego Giddensa (lokal), przedstawił Dariusz Wojakowski. O relacji między rozumieniem pola społecznego w ujęciu Turnera a pojęciem pola społecznego, wprowadzonym do socjologii przez Bourdieu, Wojakowski pisze w sposób następujący: [...] *o ile niniejsza interpretacja pola [według Turnera – A.N.-D.] pozostaje ściśle w kręgu koncepcji socjologii humanistycznej i antropologii symbolicznej, Bourdieu przypisuje polu szereg [...] właściwości kojarzących się zarówno z myśleniem strukturalistycznym, jak i teoriami konfliktu [...] znaleźć można kilka ogólnie narzucających się podobieństw: akcentowanie przestrzenności, relacyjnego charakteru pola, wielości pól*

te same nagrody lub wartości²⁸. Można to rozumieć jako *całokształt interakcji, wartości, znaczeń i zasobów wspólnych aktorom uczestniczącym w określonym procesie społecznym*²⁹. Dwa zasadnicze elementy pola to sieć interakcji oraz zbiór zasobów materialnych i symbolicznych (znaczeń, wartości). Całokształt interakcji między aktorami stanowi względnie trwałą sieć i może być analizowany jako działanie i struktura relacji, w jakich realizuje się owo działanie³⁰. Aktorzy nie stanowią pola, lecz w polu działają. Sieć interakcyjnych powiązań wytwarza, wykorzystuje lub redystrybuuje zasoby materialne i symboliczne³¹.

Pojęcie pola społecznego może służyć do opisu i wyjaśniania dowolnie wyodrębnionej części rzeczywistości społecznej. Tak więc jako odrębne pole społeczne może być traktowana cała społeczność miasta, wewnątrz niego zaś można wyodrębnić wiele pól, kojarzonych z różnymi dziedzinami aktywności społecznej, jak np.: pole rodzinne, towarzyskie, zawodowe, stowarzyszeniowe itp. Każda jednostka jest uczestnikiem pewnej liczby pól, a jej zaangażowania w jednym polu determinują wydarzenia w innych polach. Relacje między aktorami w polu społecznym są kształtowane przez cele, idee, wartości, zasoby, znaczenia, których dostarczają relacje, w jakie uwikłani są oni w innych polach społecznych. Mogą występować zjawiska nakładania i wzajemnego przenikania się pól społecznych³².

Miejskie pola społeczne nie są jedynymi polami społecznymi, na których działają mieszkańcy miasta. Wkraczają oni także w pola pozalokalne (np.: regionalne, narodowe, inne miasta, inne miejscowości, poszczególne pola innych miast) i także z nich czerpią wspomniane materialne i niematerialne zasoby, takie jak np.: fundusze, pomysły rozwiązań, wizje rozwoju, normy instytucjonalne, standardy organizacyjne itp.

Jeśli przyjąć, że społeczeństwo miasta można postrzegać jako zbiór pól społecznych, możliwe jest wyodrębnienie w tym zbiorze pola władzy miejskiej³³. Jest ono w sposób oczywisty ważne – konsekwencje zachodzących w nim relacji mają istotny wpływ na życie całej społeczności i poszczególnych jej członków. Wiąże się to przede wszystkim z jego relatywną trwałością. Pole społeczne nie jest strukturą trwałą z definicji (to znaczy, że może podlegać ciągłym przekształceniom w procesach interakcyjnych), jednak taką trwałością może się cechować: *Wydaje się, że powodem zasadniczym (relatywnej) trwałości pola władzy jest to, że jest ono zbiorowym odpowiednikiem indywidualnej tożsamości. Przez pewne cechy pola władzy manifestuje się pole szerszej zbiorowości [...] lokalnej, która może siebie identyfikować przez właściwości pola władzy (działania i symbole)*³⁴.

w świecie społecznym. Różnice [...] wydają się jednak nie mniej istotne [...] – D. Wojakowski, *Swojskość i obcość w zmieniającej się Polsce*, Warszawa 2007, s. 52-60.

²⁸ V. Turner, *Gry społeczne...*, s. 105.

²⁹ D. Wojakowski, *Swojskość i obcość...*, s. 52-53.

³⁰ A. Nijander-Dudzińska, D. Wojakowski, *Władza lokalna – od „małego państwa” do pola społecznego. Local Government – from the „Small State” to the Social Field*, „Analecta Archaeologica Ressorviensia” 2011, Vol. 6, s. 10.

³¹ *Tamże*.

³² V. Turner, *Gry społeczne...*, s. 110.

³³ D. Wojakowski, *Swojskość i obcość...*, s. 112.

³⁴ A. Nijander-Dudzińska, D. Wojakowski, *Władza lokalna...*, s. 10.

ELITY MIEJSKIE JAKO GŁÓWNI AKTORZY W MIEJSKIM POLU WŁADZY

Wyróżnienie członków elit miejskich, którzy odgrywają kluczowe role w miejskim polu władzy, jest możliwe w oparciu o koncepcje z zakresu socjologii miasta, zbudowane w odpowiedzi na pytania o podmioty władzy i wpływu w mieście. Dwa podstawowe kierunki ujmowania tej problematyki to podejście elitystyczne i podejście pluralistyczne.

Chronologicznie wcześniejsze jest podejście elitystyczne. Jako pierwsi na gruncie socjologii problematykę tę podjęli Robert S. Lynd i Helen M. Lynd. Badania przeprowadzone przez nich w jednym ze średnich miast USA w latach 20. i 30. XX w. wykazały, że rządziła w nim jedna rodzina, która kontrolowała gospodarkę i lokalne władze polityczne. Było to możliwe dlatego, że gospodarka miasta opierała się na jednym przedsiębiorstwie, w którym zatrudniono znaczną część mieszkańców³⁵.

Wilfred L. Warner stwierdził na podstawie badań prowadzonych w „Yankee City”, że o sprawach miasta decyduje, kierując się własnym interesem, „klasa wyższa”, składająca się z przemysłowców, kupców i przedstawicieli wolnych zawodów. Polityczni liderzy są jej podporządkowani, a relacje pomiędzy elitą a klasą niższą mają charakter konfliktowy³⁶.

Floyd Hunter w pracy *Community Power Structure*, będącej studium przypadku Atlanty, zawarł tezę, że w procesie podejmowania decyzji w mieście dominują biznesmeni, którzy podporządkowują sobie polityków. Ich rola w procesie decyzyjnym nie jest widoczna. Instytucje polityczne są podmiotem realizacji polityki, ale jej formułowanie odbywa się poza ratuszem. Demokracja przedstawicielska pełni funkcję zasłony dymnej dla dominujących interesów ekonomicznych³⁷. Stosując metodę reputacyjną, Hunter ustalił, że w mieście występują trzy kategorie liderów: liderzy pierwszorzędni, liderzy drugorzędni i „liderzy-murzyni”. Wykazał, że relacje pomiędzy przedstawicielami pierwszej kategorii były znacznie częstsze niż pozostałych. Stwierdził na tej podstawie, że elita zachowuje swoją dominację przez silne wzajemne powiązania³⁸.

David Harvey, przedstawiciel szkoły makrostrukturalnej w socjologii miasta, zwrócił uwagę na zjawisko kooperacyjnej czy usługowej pozycji obieralnych władz lokalnych w stosunku do najsilniejszej pod względem ekonomicznym grupy mieszkańców miasta – właścicieli nieruchomości, czerpiących zysk z renty gruntowej³⁹. Rolę dysponentów renty gruntowej w miejskim systemie władzy podkreślają także zwolennicy koncepcji miasta jako maszyny wzrostu. Centralną ideą tej koncepcji jest założenie, że polityką

³⁵ B. Jałowiecki, *Zarządzanie rozwojem aglomeracji miejskich*, Białystok 2002, s. 60.

³⁶ *Tamże*, s. 60-61.

³⁷ P. Swianiewicz, U. Klimska, A. Mielczarek, *Nierówne koalicje. Liderzy miejscy w poszukiwaniu nowego modelu zarządzania rozwojem*, Warszawa 2004, s. 15-16.

³⁸ B. Jałowiecki, *Zarządzanie...*, s. 61.

³⁹ A. Majer, *Duże miasta Ameryki. „Kryzys” i polityka odnowy*, Łódź 1997, s. 129-130.

miejską sterując koalicje złożone z elit związanych z rentą gruntową miasta, czerpiących korzyści z miejsca jako dobra rynkowego⁴⁰.

W ramach podejścia elitystycznego w socjologii miasta dominuje więc przekonanie, że każde miasto ma swoją elitę – grupę wyróżniających się, wpływowych obywateli tworzących rzeczywistą strukturę lokalnej władzy i kontrolujących większość interesów na danym terenie. Rządzi ona zwykle w sposób niejawny i z pominięciem demokratycznych procedur lub organów przedstawicielskich. Jej obecność oraz skład mogą być przy tym identyfikowane empirycznie, np. za pomocą badania sieci wewnętrznych powiązań między najbogatszymi i najbardziej wpływowymi obywatelami a lokalnymi politykami lub organami władzy. Decydujący wpływ na postępowanie lokalnej władzy w mieście zachowują najsilniejsi pod względem ekonomicznym. Członkowie elity na ogół nie włączają się w sposób jawny w przedsięwzięcia, jednak śledzą bieg spraw i interweniują, wykorzystując osobiste wpływy lub podatność urzędników na korupcję, gdy wymagają tego ich interesy. Członków elity łączy wspólnota interesów grupowych, często silniejsza w sytuacjach zagrożenia od wzajemnej konkurencji. Są oni w stanie skutecznie zmuszać władze lokalne do podejmowania decyzji zgodnych ze swoimi interesami⁴¹.

Polemiczne w stosunku do podejścia elitystycznego treści zawiera podejście pluralistyczne, którego podstawowe założenia sformułował Robert Dahl w pracy *Who Governs?* W świetle podejścia pluralistycznego w mieście nie ma jednej scentralizowanej elity, która sprawuje władzę. Wskutek znacznego zróżnicowania zbiorowości miejskiej władza ma raczej charakter pluralistyczny. Jest rozproszona między różnymi grupami interesów. Każdy odłam tej zróżnicowanej zbiorowości – pośrednio lub wprost – może mieć wpływ na funkcjonowanie aparatu administracyjnego⁴². Jak pisze Paweł Swianiewicz: *wszystkie grupy mają jakieś zasoby polityczne, chociaż istnieją oczywiście nierówności pomiędzy grupami w poziomie tych zasobów [...] zasoby posiadane przez poszczególne osoby nie wystarczają do wywarcia wpływu na proces polityczny. Dlatego też muszą powstawać koalicje, aby łączyć zasoby współpracujących ze sobą uczestników gry politycznej*⁴³.

Sposób wyznaczania celów oraz rozwiązywania konkretnych problemów uwzględnia wielość interesów zamieszkujących dane miasto jednostek, grup i zbiorowości. Pluralistyczne interesy mogą być i są na ogół efektywnie artykułowane za pomocą różnorodnych forów publicznej wymiany opinii (mityngów, zebrań, dyskusji, publikacji, mediów itp.). Mimo zdominowania polityki miejskiej na krótki okres przez interesy pewnych grup, w dłuższej perspektywie decydenci uwzględniają postulaty innych grup. Równoprawne traktowanie przez władzę interesów wszystkich grup jest, zdaniem pluralistów, w dostatecznym stopniu gwarantowane przez zasadę obieralności najważniejszych

⁴⁰ I. Sagan, *Miasto – scena konfliktów i współpracy. Rozwój miast w świetle koncepcji reżimu miejskiego*, Gdańsk 2000, s. 60-61.

⁴¹ A. Majer, *Duże miasta Ameryki...*, s. 128-130.

⁴² *Tamże*, s. 131.

⁴³ P. Swianiewicz, U. Klimska, A. Mielczarek, *Nierówne koalicje...*, s. 14.

stanowisk – kandydaci muszą liczyć się z głosem potencjalnych wyborców⁴⁴. *Wybrane władze miejskie są poddawane różnym wpływom, ale ponieważ wpływy te są właśnie różnorodne, mieszczą się w porządku demokratycznym i podlegają społecznej kontroli*⁴⁵.

Podjęcie elitystyczne i pluralistyczne zdaje się godzić przedstawiona przez Iwonę Sagan koncepcja reżimu miejskiego. Reżim miejski można określić jako pewien układ sił, ład społeczno-polityczny w mieście, oparty na funkcjonowaniu koalicji, czyli nieformalnej, lecz stabilnej grupy, posiadającej dostęp do instytucjonalnych zasobów, który daje jej możliwość trwałego udziału w procesach decyzyjnych i ich kontrolowaniu. Koalicja będąca podstawą tworzenia reżimu miejskiego powstaje oddolnie i w dużej mierze spontanicznie, nie ma hierarchicznej i formalnej struktury. Należy jednak zwrócić uwagę, że w jej istotę wpisana jest stabilność, intensywność i trwałość w czasie. Niemal wszystkie miasta mają swoje reżimy, mogą jednak występować między nimi różnice⁴⁶. Różnice te mogą dotyczyć przede wszystkim kategorii działających aktorów. W oparciu o przedstawioną przez Sagan listę aktorów i graczy miejskich można przyjąć, że obok podmiotów stricte politycznych (jak wybieralni członkowie organów samorządu terytorialnego, przedstawiciele administracji rządowej, miejscowi parlamentarzyści), istotne role w miejskim polu władzy odgrywają urzędnicy, szefowie komunalnych spółek, przedsiębiorcy, przedstawiciele duchowieństwa, dziennikarze, liderzy organizacji pozarządowych, liderzy silnych środowisk zawodowych (np. nauczycielskich, lekarskich, prawniczych), działacze kultury i sportu, działacze rad osiedla, przywódcy grup mieszkańców i miejskich komitetów protestacyjnych⁴⁷.

KULTURA POLITYCZNA ELIT W MIASTACH PARTNERSKICH POGRANICZA – KONCEPCJA BADAŃ

Zastosowanie pojęcia pola społecznego do ujęcia kultury politycznej elit miejskich stanowi podstawę do sformułowania szeregu pytań. Jak członkowie elit miejskich działają w konkretnych miejskich polach władzy? Jakie znaczenia, wartości i zasoby kształtują sposoby ich działania? Jakie zasoby materialne i niematerialne wnoszą, wstępując na miejskie pole władzy? Z których pól społecznych, lokalnych i zewnętrznych je czerpią? Jakie zasoby materialne i niematerialne wytwarzają i redystrybuują, działając w miejskim polu władzy? W jaki sposób wykorzystują, wytwarzają i redystrybuują zasoby, działając w polu władzy?

Dla badań kultury politycznej elit miejskich wszystkie te pytania są istotne. Wśród nich zaś na osobną uwagę zasługuje problematyka zewnętrznych wobec miasta, pozalokalnych pól społecznych, z których członkowie elit miejskich czerpią zasoby materialne i symboliczne (wykorzystywane potem w miejskim polu władzy), do którego także

⁴⁴ B. Jałowiecki, *Zarządzanie...*, s. 62; A. Majer, *Duże miasta Ameryki...*, s. 131.

⁴⁵ P. Swianiewicz, U. Klimska, A. Mielczarek, *Nierówne koalicje...*, s. 17.

⁴⁶ I. Sagan, *Miasto...*, s. 44, 47.

⁴⁷ *Tamże*, s. 72-80.

wnoszą własne zasoby. W projektowanych badaniach na plan pierwszy wysuwają się następujące pola pozalokalne: pole współpracy transnarodowej miast (wyrażanej w formie partnerstwa miast), pola władzy oraz inne pola społeczne miast, z którymi dany ośrodek utrzymuje relacje partnerskie.

Głównym celem projektowanych badań jest zidentyfikowanie i wyjaśnienie wpływu, jaki współpraca partnerska miast wywiera na kultury polityczne elit miejskich. Jego osiągnięcie zależy od rozwiązania (sformułowanych na podstawie wstępnego przeglądu ogólnej literatury dotyczącej partnerstwa miast oraz poruszającej zagadnienia współpracy Rzeszowa i Sanoka z ich miastami partnerskimi) następujących głównych problemów badawczych:

Jacy aktorzy są aktywni w polu współpracy partnerskiej miast?

Już wstępne rozeznanie podejmowanej problematyki pozwala na wyróżnienie wśród aktorów aktywnych w polu współpracy partnerskiej dwóch ich kategorii: „inicjatorów” i „koordynatorów”⁴⁸.

W sposób oczywisty szczególną rolę we współpracy partnerskiej miast odgrywają członkowie władz miejskich, przede wszystkim: prezydenci, burmistrzowie, radni, którzy podpisują oficjalne umowy o współpracy i koordynują późniejsze działania. Wśród „inicjatorów” i „kontynuatorów” można wskazać także takich aktorów, jak np.: działania organizacje pozarządowych, przedsiębiorcy, nauczyciele, naukowcy, artyści, przedstawiciele wolnych zawodów.

W miastach szczególnie intensywnie rozwijających relacje partnerskie, funkcjonują specjalne instytucje, które przejmują zadania związane ze współpracą partnerską. Na przykład w Poznaniu powstała specjalna Fundacja Poznań – Ille et Vilaine, która doprowadziła do otwarcia dużej instytucji o nazwie „Dom Bretanii” działającej głównie w celu obsługi współpracy Poznania z Rennes i innych gmin z Wielkopolski i Bretanii⁴⁹. W niektórych ośrodkach działają komitety współpracy bliźniaczej, mające status organizacji pozarządowych, działające poza urzędami miejskimi, skupiające mieszkańców, np. Stowarzyszenie Miast Partnerskich Buffalo-Rzeszów⁵⁰.

Jakie są przyczyny i uwarunkowania aktywności aktorów w polu współpracy partnerskiej?

W tym przypadku również można wyróżnić dwa aspekty aktywności – nawiązanie współpracy i jej kontynuowanie. Przyczyny i okoliczności nawiązania współpracy są liczne i różnorodne, np.:

⁴⁸ K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy...*, s. 15.

⁴⁹ *Tamże*, s. 17. Zob. <http://www.dombretanii.org.pl>.

⁵⁰ *Ogólna informacja o współpracy Rzeszowa z miastami partnerskimi*, oprac. E. Piecuch, Wydział Promocji, Kultury i Sportu Urzędu Miasta Rzeszowa, 10 IX 2008, zmiany w części Ukraina: 4 XI 2009.

- związki, jakie z miastem pochodzenia (polskim) odczuwają i realizują osoby, które wyjechały za granicę i tam mieszkają⁵¹;
- pozytywne doświadczenia obcokrajowców, płynące z pobytów w polskich miastach i kontaktów z Polakami, motywujące ich do kontynuowania relacji w formie partnerstwa⁵²;
- wieloletnie doświadczenia dwustronnej współpracy osób działających w stowarzyszeniach i innych instytucjach, jak np. współpraca Towarzystwa Polsko-Niemieckiego w Rzeszowie i Towarzystwa Niemiecko-Polskiego w Bielefeld⁵³, która stała się podstawą do nawiązania współpracy partnerskiej miast, czy współpraca szkół z Sanoka i Humennego⁵⁴.

Motywy nawiązania, kontynuowania czy ożywienia współpracy stają się często programy Unii Europejskiej, w których wymogiem uzyskanie środków finansowych jest znalezienie partnera – innego miasta europejskiego. Przykładem mogą być działania podejmowane przez polskie miasta, w tym Sanok, w ramach Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III⁵⁵.

Jakie zasoby materialne są wnoszone przez aktorów do pola współpracy partnerskiej i jakie zasoby materialne są w nim przez nich pozyskiwane?

Współpraca partnerska wymaga od jej uczestników, co oczywiste, ponoszenia kosztów finansowych wzajemnych relacji, a więc finansowania podróży, przyjmowania gości, organizacji spotkań, konferencji, szkoleń, kursów, staży itp.⁵⁶

W wielu przypadkach miasta angażują się w akcje pomocy materialnej dla potrzebujących mieszkańców miasta partnerskiego. Za przykład takich działań może służyć pomoc mieszkańców Buffalo dla placówek pomocy społecznej i organizacji charytatywnych w Rzeszowie⁵⁷.

Jakie zasoby symboliczne aktorzy wnoszą do pola współpracy partnerskiej i jakie zasoby symboliczne są w nim przez nich pozyskiwane?

Współpraca partnerska oznacza wymianę wiedzy i doświadczeń z różnych dziedzin, przede wszystkim związanych z zarządzaniem miastem. Może to ilustrować np. zestaw

⁵¹ Informacje i sygnały o znaczeniu tego rodzaju związków można znaleźć w wypowiedziach badanych przedstawicieli władz miejskich Sanoka. Zob. wywiad z politykiem lokalnym Sanoka (SP2), badania w ramach Projektu Badawczego KBN 2H02E02023...

⁵² K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy...*, s. 15.

⁵³ *Ogólna informacja o współpracy Rzeszowa...*

⁵⁴ Wywiad z politykiem lokalnym Sanoka (SP2)...

⁵⁵ Wywiad z politykiem lokalnym Sanoka (SP1), badania w ramach Projektu Badawczego KBN 2H02E02023...

⁵⁶ K. Hałas, A. Porawski, *Miasta i gminy...*, s. 4, 8, 25.

⁵⁷ *Ogólna informacja o współpracy Rzeszowa...*

tematów, które poruszane są na cyklicznych spotkaniach reprezentantów Rzeszowa i Bielefeld: medycyna, opieka społeczna, ochrona środowiska, gospodarka komunalna, ochrona zabytków, planowanie przestrzenne miasta, budżet miasta, szkolnictwo, kultura, sport. Współpraca partnerska może sprzyjać podnoszeniu kompetencji mieszkańców (np. poprzez organizowanie kursów języka niemieckiego i angielskiego dla rzeszowskiej młodzieży przez partnerów z Bielefeld i Buffalo lub zapewnianie staży naukowych dla studentów i pracowników wyższych uczelni Rzeszowa i Bielefeld). W polu współpracy partnerskiej miast odbywa się także wymiana zasobów historyczno-kulturowych, jak w przypadku wizyty w Rzeszowie grupy studentów z Bielefeld w ramach ich podróży studyjnej na temat „Ślady życia Żydów w Galicji” oraz „Niemcy pochodzenia polskiego i rosyjskiego w Bielefeldzie”, jak również różnorodnych zasobów artystycznych⁵⁸.

Jakie są sposoby pozyskiwania zasobów w polu współpracy partnerskiej?

Źródła wykorzystane do wstępnej analizy współpracy partnerskiej miast dostarczają wielkiej liczby przykładów form i sposobów pozyskiwania zasobów. Odbywa się ono w ramach oficjalnych i nieoficjalnych spotkań, konferencji, konsultacji, staży, szkoleń, kursów, targów, festiwali, wystaw artystycznych, koncertów, obchodów rocznic i świąt. Ich identyfikacja może stanowić podstawę do klasyfikacji oraz oceny ich efektywności i znaczenia z punktu widzenia pozyskiwanych i wykorzystywanych zasobów.

Jakie są sposoby wykorzystywania w miejskich polach władzy zasobów pozyskanych w polu współpracy partnerskiej miast?

Wśród sposobów wykorzystywania w miejskich polach władzy zasobów pozyskanych w polu współpracy partnerskiej na plan pierwszy wysuwają się nowe rozwiązania organizacyjne, opracowywane i wprowadzane w życie. Jednym z przykładów może być organizacja sfery usług komunalnych w Rzeszowie, wzorowana na rozwiązaniach przyjętych w Bielefeld⁵⁹.

Kolejny sposób wykorzystania omawianych zasobów mieści się w szerszym kontekście integracji z UE i wiąże się z realizacją projektów w ramach programów unijnych, jak np. projekt „Rzeszowsko-Lwowski Most Współpracy” (trwający od maja 2007 do kwietnia 2008 r.), współfinansowany ze środków INTERREG IIIA/TACIS CBC w ramach Programu Sąsiedztwa Polska – Białoruś – Ukraina⁶⁰.

Wykorzystania zasobów pozyskanych w polu współpracy partnerskiej można dopatrywać się również wkorzyściach, jakie aktywność w tej dziedzinie przynosi wizerunkowi i karierze miejskich polityków i liderów. Za przykład może służyć kariera jednego

⁵⁸ *Tamże.*

⁵⁹ A. Nijander-Dudzińska, *Mechanizmy funkcjonowania...*, s. 348.

⁶⁰ Ogólna informacja o współpracy Rzeszowa...

z prezydentów Rzeszowa, który doświadczenia zdobyte w tym polu mógł wykorzystać w mieście oraz w późniejszej pracy senatora i posła do Parlamentu Europejskiego⁶¹.

Poszukiwanie rozwiązań głównych problemów badawczych wymaga zastosowania jakościowych metod i technik badawczych, takich jak analiza źródeł zastanych (dokumentów życia społecznego, artykułów prasowych) i wywołanych (wywiadów pogłębianych z poszukiwaną listą informacji, przeprowadzonych z przedstawicielami elit miejskich). Do poznania działań członków elit miejskich może służyć analiza istotnych decyzji miejskich, przeprowadzona za pomocą politologicznego modelu decyzyjnego. Zakres czasowy projektowanych badań obejmuje ostatnie dwadzieścia pięć lat – czas, w którym większość form współpracy partnerskiej została zainicjowana i wprowadzana w życie.

Przyjęcie takiej problematyki badawczej wymaga sformułowania kryteriów doboru miast, których elity zostaną poddane badaniu. Propozycja obejmuje następujące kryteria:

1) Położenie geograficzne (miasta Europy Środkowej i Wschodniej: Polski, Słowacji, Węgry i Ukrainy).

Położenie geograficzne miast w krajach Europy Środkowej i Wschodniej stanowi podstawowe kryterium, ściśle związane z ich sytuacją historyczną, społeczną, polityczną i ekonomiczną. Główny przedmiot zainteresowania badawczego stanowi kultura polityczna elit miast krajów, które przeżyły transformację systemową. Zmiana systemu wprowadziła (przywróciła) podmiotowość samorządów miejskich oraz aktorów miejskich. Nowe reguły zewnętrzne (prawo państwowe) określiły ramy pola władzy, ale podmioty miejskie zyskały znacznie większą niż w okresie centralizacji swobodę działania w tym polu, możliwość tworzenia i *odtworzenia swojej tkanki relacji i zasobów*⁶².

2) Staż w Unii Europejskiej (miasta z krajów o różnym stażu w UE: kraj o dłuższym stażu – Niemcy, „nowi członkowie” UE – Polska Słowacja, Węgry, kraj niebędący członkiem UE – Ukraina).

Kontekst europejski znajduje swe uzasadnienie w fakcie, że już sama idea i instytucjonalne rozwiązania partnerstwa miast mają wspólnotowe, europejskie korzenie i silne wsparcie ze strony Unii Europejskiej. Uzasadnione i interesujące wydaje się więc uchwycenie i wyjaśnienie cech i efektów relacji pomiędzy elitami miast o różnym stażu w UE – stąd wybór miast niemieckich, najbogatszych w doświadczenia funkcjonowania w warunkach rzeczywistej decentralizacji i samorządu, w ramach Unii Europejskiej oraz najbardziej aktywnych w dziedzinie współpracy międzynarodowej. Z drugiej strony uwzględnienie miast ukraińskich umożliwia badanie elit miejskich w kraju, który pozostaje na zewnątrz UE i którego ustrój samorządowy wciąż odbiega od norm demokracji zachodnioeuropejskiej. Wybór tego kryterium stwarza także możliwość uchwycenia interesujących aspektów procesów europeizacji, zachodzących w miastach „nowych” członków UE (Polski, Słowacji i Węgry), oraz próby identyfikacji i charakterystyki przejawów obecności tych procesów w miastach ukraińskich.

⁶¹ A. Nijander-Dudzińska, *Mechanizmy funkcjonowania...*, s. 384.

⁶² A. Nijander-Dudzińska, D. Wojakowski, *Władza lokalna...*, s. 10.

3) Wielkość (miasta duże i średnie).

Proponowane kryterium umożliwia podjęcie analizy na dwóch poziomach. Pierwszy z nich obejmuje badania w miastach średnich, które cechuje większa wyrazistość kulturowa i tożsamościowa ich społeczności lokalnych. Fakt, że są to (z wyjątkiem miast niemieckich) ośrodki miejskie o podobnej historii, może stanowić podstawę do poszukiwania symptomów podobieństwa i różnorodności współczesnej kultury politycznej ich elit. Drugi poziom analizy obejmuje duże miasta, będące jednocześnie najważniejszymi ośrodkami w swoich regionach. Większa liczba ludności w miastach skutkuje zmianami w dziedzinie jego funkcji, zmianą charakterystyki relacji między mieszkańcami, zmianą specyfiki miejskiego pola władzy i odmienną listą aktorów w nim działających. Podjęcie badań na tym poziomie umożliwi wyjaśnienie tej specyfiki.

4) Miasta o historycznie wspólnej przynależności państwowej.

Przyjęcie tego kryterium może otworzyć interesujący kontekst. Miasta położone dziś w pobliżu granic państwowych Polski, Węgier, Słowacji i Ukrainy wchodziły kiedyś w skład Austro-Węgier. Powstanie państw narodowych w XX w. zróżnicowało ich przynależność narodową, pojawiły się nowe granice pomiędzy nimi. Przemiany ustrojowe pod koniec XX w. otworzyły możliwości odbudowy czy tworzenia nowych relacji współpracy między ludźmi żyjącymi na tym obszarze. Okazało się, że napotyka ona bariery i wymaga wsparcia instytucjonalnego. To, co w czasach historycznych było naturalne i oczywiste, współcześnie stało się przedmiotem projektowania i działania.

Pogranicze to nie tylko pojęcie związane z geograficzną lokalizacją. Według Dariusza Wojakowskiego *istotą pogranicza jest [...] współwystępowanie wspólnoty terytorium z różnorodnością ładów społecznych, odwołujących się do wartości różnych grup etnicznych*⁶³. Pożądanym procesem w odniesieniu do ludzi żyjących na tym obszarze jest intensyfikacja kontaktów transgranicznych. Transgraniczność to *unormowane instytucjonalnie i zorganizowane zjawisko (proces) masowego i trwałego przepływu (przenikania) przez granicę ludzi, ich potencjału ekonomicznego, ale także wzorów kulturowych, wartości, w połączeniu z aktywnymi działaniami na rzecz podtrzymania lub rozwoju tych kontaktów przez sąsiednie państwa i społeczeństwa*⁶⁴.

Przykładem działań mających na celu odbudowę, rozbudowę i wspieranie sąsiedzkich relacji w tej części Europy jest powołanie stowarzyszenia Euroregionu Karpackiego, powstałego w 1993 r., na mocy porozumienia władz regionalnych przygranicznych obszarów Polski, Słowacji, Węgier i Ukrainy. Niezależnie od ocen skuteczności działań Euroregionu fakt jego nieprzerwanego funkcjonowania w ciągu ostatnich lat wskazuje, że cele, dla jakich został powołany, są wciąż istotne.

Przyjęte kryteria stanowią podstawę do skonstruowania listy miast, których elity zostaną poddane analizie. Pierwszym elementem konstrukcji układu miast średnich, których dotyczyć będą badania, jest **Sanok**. Jest to miasto powiatowe, leżące w województwie podkarpackim, liczące ok. 40 tys. mieszkańców. Charakteryzuje się bogatymi doświadczeniami i dużą aktywnością w zakresie współpracy z miastami partnerski-

⁶³ D. Wojakowski, *Swojskość i obcość...*, s. 135.

⁶⁴ A. Sadowski, *Pogranicze – pograniczność...*, s. 26.

mi. Najbardziej ożywione i owocne kontakty łączą to miasto z niemieckim Reinheim, z którym podpisano umowę partnerską w 1994 r. **Reinheim** to miasto w Hesji, liczące ok. 18 tys. mieszkańców. Poza Sanokiem partnerskie stosunki utrzymuje z miastami: włoskim, francuskim i niemieckim. **Humenné**, położone we wschodniej Słowacji, liczy ok. 35 tys. mieszkańców. Z Sanokiem współpracuje od 1996 r. Inne miasta partnerskie Humennego to: Jarosław, Przeworsk, Przemyśl, Mátészalka (Węgry), Pereczyn (Ukraina) i Třebíč (Czechy) i Darney (Francja). **Gyöngyös** leży w północno-wschodniej części Węgier, liczy ok. 33 tys. mieszkańców, jest miastem partnerskim Sanoka od 2003 r. Oprócz polskiego miasta do partnerów Gyöngyös zaliczają się ośrodki z Rumunii, Danii, Finlandii, Austrii i Azerbejdżanu. **Drohobycz** jest miastem rejonowym, położonym na Ukrainie, w obwodzie lwowskim. Liczy ok. 78 tys. mieszkańców. Umowa partnerska między Sanokiem a Drohobyczem została podpisana w 2007 r. Wśród miast partnerskich Drohobycza, oprócz Sanoka, znajduje się jeszcze pięć miast polskich i dwa miasta amerykańskie, nie ma natomiast żadnego partnera zachodnioeuropejskiego.

Źródło: Association of European Border Regions, <http://www.aebr.eu>.

Punktem wyjścia do stworzenia drugiego układu miast do analizy jest przegląd miast partnerskich Rzeszowa. **Rzeszów** jest stolicą i największym miastem województwa podkarpackiego, którego obszar graniczy z Ukrainą i Słowacją i wchodzi w skład Euroregionu Karpackiego. Liczy ok. 183 tys. mieszkańców. Z punktu widzenia przyjętych kryteriów na liście miast partnerskich proponowanych do analizy znajdują się: Bielefeld, Koszyce, Nyíregyháza i Łwów. Oprócz tych miast Rzeszów współpracuje

także z: Iwano-Frankowskiem i Łuckiem (Ukraina), Klagenfurtem (Austria), Lamią (Grecja), Buffalo, Gainesville (USA), Fangchenggang (Chiny).

Jeden z najstarszych (od 1994 r.) i zarazem najaktywniejszy partner Rzeszowa to **Bielefeld**, miasto położone w Niemczech, w Nadrenii Północnej-Westfalii. Liczba mieszkańców Bielefeld wynosi 330 tys. mieszkańców, na długiej liście miast partnerskich tego ośrodka znajdują się jeszcze trzy miasta polskie oraz liczni partnerzy z Europy Zachodniej, Izraela, Nikaragui i Rosji. **Koszyce**, położone we wschodniej Słowacji i liczące 233 tys. mieszkańców, są partnerem Rzeszowa od 1991 r. Wśród innych miast partnerskich Koszyc znalazły się: Katowice, Krosno, Miskolc (Węgry), Użhorod (Ukraina), Wuppertal i Chociebuż (Niemcy), Ostrawa (Czechy) oraz miasta z Włoch, Finlandii, Bułgarii, Serbii, Turcji i USA. **Nyíregyháza** jest węgierskim partnerem Rzeszowa. Miasto położone w północno-wschodniej części Węgier, liczące 118 tys. mieszkańców współpracuje z Rzeszowem od 1996 r. Inne miasta partnerskie **Nyíregyházy** to: Gorlice, Preszów (Słowacja), Użhorod (Ukraina), Iserlohn (Niemcy), Kajaani (Finlandia), dwa miasta rumuńskie, miasto izraelskie i australijskie. Na liście partnerów Rzeszowa znalazł się także **Lwów**, jedno z głównych miast Ukrainy, które połączone jest więziami partnerstwa z wieloma innymi polskimi miastami.

Każdy z dwóch układów ośrodków wybranych do badań kultury politycznej elit składa się z polskiego miasta i czterech jego miast partnerskich:

- Sanok – Reinheim, Humenné, Gyöngyös, Drohobycz;
- Rzeszów – Bielefeld, Koszyce, Nyíregyháza, Lwów.

Tak skonstruowane układy stanowią wstępną propozycję – można przewidywać, że wyniki prowadzonych badań ukazać potrzebę uzupełnienia tych układów o inne miasta partnerskie.

ZAKOŃCZENIE

Uzyskana na podstawie badań współpracy partnerskiej miast pogranicza Polski, Słowacji, Węgier i Ukrainy wiedza może służyć odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób relacje z partnerami zagranicznymi oddziałują na poszczególne kultury polityczne elit miast partnerskich tej części Europy, czy i w jakim stopniu zmieniają one dotychczasowe wzory działania lub tworzą nowe. Odpowiedzi te mogą nas przybliżyć do zrozumienia i wyjaśnienia uwarunkowania ciągłości i zmiany poszczególnych kultur politycznych elit miejskich, ich trwałości i autonomii, różnorodności i bliskości. Mogą też pomóc w określeniu aktualnego stanu relacji i perspektyw rozwoju współpracy między sąsiadami.

BIBLIOGRAFIA

Association of European Border Regions, <http://www.aebr.eu>.

Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1904/2006/WE z 12 grudnia 2006 r., ustanawiająca program Europa dla Obywateli na rzecz promowania programu „Europa dla

- Obywateli” na lata 2007-2013, [online] http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29015_pl.htm.
- Fuchs D., *Paradygmat kultury politycznej*, [w:] *Zachowania polityczne*, red. R. J. Dalton, H.-D. Klingemann, red. nauk. wyd. pol. R. Markowski, przeł. A. Brzóska [i in.], Warszawa 2010.
- Hałas K., Porawski A., *Miasta i gminy bliźniacze*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Związek Miast Polskich, XII 2003, [online] [http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/590A9C48026F569CC125709E004A2D88/\\$file/Twinning_A5.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/590A9C48026F569CC125709E004A2D88/$file/Twinning_A5.pdf).
- Heywood A., *Politologia*, przeł. B. Maliszewska [i in.], Warszawa 2011.
- Jabłoński A. W., *Kultura polityczna i jej przemiany*, [w:] *Studia z teorii polityki*, t. 2, red. tenże, L. Sobkowiak, Wrocław 1997, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 2003.
- Jałowiecki B., *Zarządzanie rozwojem aglomeracji miejskich*, Białystok 2002.
- Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński, Wrocław 1994, *Język a Kultura*, t. 11.
- Kamińska-Szmaj I., *Co to jest kultura polityczna*, [w:] *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński, Wrocław 1994, *Język a Kultura*, t. 11.
- Kurczewska J., *Europeizacja społeczności lokalnych jako problem badawczy*, [w:] *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, red. też, Warszawa 2008.
- Kurczewski J., *Wprowadzenie. Opis projektu badawczego i przegląd treści*, [w:] *Lokalne wzory kultury politycznej*, red. nauk. tenże, Warszawa 2007.
- Lokalne wzory kultury politycznej. Szkice ogólne i opracowania monograficzne*, red. J. Kurczewski, Warszawa 2007.
- Lewenstein B., *Między rządzeniem a współrządzeniem. Obywatelskie modele rozwoju społeczności lokalnej*, [w:] *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, red. też, J. Schindler, R. Skrzypiec, Warszawa 2010.
- Ludwikowski R. R., *Polska kultura polityczna. Mity, tradycje i współczesność*, Wrocław–Kraków 1980, *Nauka dla Wszystkich*, nr 312.
- Majer A., *Duże miasta Ameryki. „Kryzys” i polityka odnowy*, Łódź 1997.
- Markiewicz W., *Kultura polityczna jako przedmiot badań naukowych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1976, t. 18, nr 4.
- Miasta Europejskie jako Laboratorium Integracji*, oprac. M. Milanowska, B. Kosiński, [online] http://sen-meritum.pl/wp-content/uploads/2013/02/pub_twinning.pdf.
- Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce. Szkice z antropologii polityki*, red. B. Szklarski, Warszawa 2008.
- Nijander-Dudzińska A., *Mechanizmy funkcjonowania władz miejskich Rzeszowa w okresie transformacji. Analiza socjologiczno-politologiczna*, praca doktorska pod kierunkiem prof. dr. hab. M. Malikowskiego, Uniwersytet Rzeszowski 2007.
- Nijander-Dudzińska A., *Władza samorządowa w społecznościach lokalnych Podkarpacia. Analiza pola społecznego*, [w:] *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, red. J. Kurczewska, Warszawa 2008.
- Nijander-Dudzińska A., Wojakowski D., *Władza lokalna – od „małego państwa” do pola społecznego. Local Government – from the „Small State” to the Social Field*, „Analecta Archaeologica Ressoiviensia” 2011, Vol. 6.

- Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, red. J. Kurczewska, Warszawa 2004.
- Ogólna informacja o współpracy Rzeszowa z miastami partnerskimi*, oprac. E. Piecuch, Wydział Promocji, Kultury i Sportu Urzędu Miasta Rzeszowa, 10 IX 2008, zmiany w części Ukraina: 4 XI 2009.
- Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, red. B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec, Warszawa 2010.
- Pluskiewicz W., *Struktura świadomości politycznej*, „Studia Nauk Politycznych” 1979, nr 2.
- Przybyszewski K., *Kultura publiczna. Refleksje wokół kondycji społeczeństwa i państwa polskiego*, Poznań 2013, *Pisma Filozoficzne*, t. 134.
- Putnam R., *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, przeł. J. Szacki, Kraków 1995, *Demokracja*.
- Sadowski A., *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pograniczna*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2008, t. 14, nr spec.: *Polskie granice i pogranicza. Nowe problemy i interpretacje*.
- Sagan I., *Miasto – scena konfliktów i współpracy. Rozwój miast w świetle koncepcji reżimu miejskiego*, Gdańsk 2000.
- Słownik socjologii i nauk społecznych*, red. G. Marshall, red. nauk. wyd. pol. M. Tabin, Warszawa 2006.
- Sobolewski M., *Z badań nad kulturą polityczną w Polsce*, „Studia Nauk Politycznych” 1979, nr 1.
- Studia z teorii polityki*, t. 1-2, red. A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1997-1999.
- Swianiewicz P., Klimska U., Mielczarek A., *Nierówne koalicje. Liderzy miejsc w poszukiwaniu nowego modelu zarządzania rozwojem*, Warszawa 2004.
- Szewczyk J., *Zagraniczne związki partnerskie polskich samorządów miast, powiatów i województw*, „Prace Geograficzne” 2007, z. 117.
- Szklarski B., *W poszukiwaniu współczesnych powinowactw antropologii i polityki*, [w:] *Mity, symbole i rytuały we współczesnej polityce. Szkice z antropologii polityki*, red. tenże, Warszawa 2008.
- Turner V., *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków 2005, *Cultura*.
- Wiatr J. J., *Socjologia polityki*, Warszawa 1999.
- Wojakowski D., *Swojskość i obcość w zmieniającej się Polsce*, Warszawa 2007.
- Zachowania polityczne*, red. R. J. Dalton, H.-D. Klingemann, red. nauk. wyd. pol. R. Markowski, przeł. A. Brzóska [i in.], Warszawa 2010.
- Zakrzewski W., *Instytucjonalne uwarunkowanie kultury politycznej*, „Studia Nauk Politycznych” 1980, nr 4.